

SCHWEITZER GÁBOR

A semleges államtól a keresztény államig?

Az Alaptörvény vallási üzenetei

A vallási értelemben semleges államtól a vallási értelemben elkötelezett államig

Az állam világnézeti semlegességének igénye Magyarországon az ideológiai szempontból elkötelezett szocialista állam ellenpólusaként az 1989/1990-es alkotmányos rendszerváltás időszakában merült fel.¹ A Magyar Népköztársaság Alkotmánya ugyanis az 1972. évi alkotmánymódosítás óta deklarálta, hogy a Magyar Népköztársaság szocialista állam, miként az Alkotmány számos további rendelkezése is a szocialista eszmerendszer érvényesülését, illetve védelmét szolgálta. A kizárólagosság igényével fellépő marxista–leninista világnézet tehát az állam felépítésének és működésének legfőbb alapelvei közé tartozott.

A közjogi rendszerváltás időszakában elfogadott, az Alkotmányt átfogó jelleggel módosító 1989. évi XXXI. törvény a pluralizmus jegyében megváltoztatta az Alkotmány imént idézett rendelkezését: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek.” Ennek a módosításnak az értelmében az állam világnézeti értelemben ugyan még nem vált semlegessé, hiszen a kibontakozó jogállami keretek között egyaránt érvényesíteni kívánta a polgári demokrácia, valamint a demokratikus szocializmus értékeit. Az Alkotmány módosításáról szóló 1990. évi XL. törvény ugyanakkor a fentebb hivatkozott rendelkezés helyett a következőket rögzítette: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.” De mi is volt a jelentősége ennek a módosításnak a világnézeti semlegesség tekintetében? A véleménynyilvánítás szabadsága kapcsán a 30/1992. (V. 26.) AB határozat arra mutatott rá, hogy ezen alapjog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi, hiszen: „[E]gyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek, amelyet az Alkotmánynak az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása azzal fejezett ki, hogy törölte az Alkotmányból (...) – éppen a pluralizmus példájaként – szerepeltetett fő eszmei irányzatokat.” Az állam ideológiai értelemben vett semlegessége elvének tehát a független, demokratikus jogállami önazonosság kiemelése felelt meg. Mindezt amiatt is fontos kiemelni, mert Magyarország Alaptörvényének B) cikke – a korábbi Alkotmány szövegével megegyezően – ugyanezeket az alapértékeket nevesítette: „Magyarország független, demokratikus jogállam.”

A közjogi rendszerváltás időszakában az állam világnézeti semlegessége mellett az állam vallási semlegességének kérdése is felmerült. A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény parlamenti tárgyalásai idején képviselői indítvány vetette fel, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság biztosítékeként kerüljön be a törvényjavaslatba az állam ideológiai semlegessége. A kormányzat ezt a javaslatot egyrészt túlzottnak és szükségtelennek tartotta, másrészt pedig arra hivatkozott, hogy az ideológiát és az ideológiamentességet nehéz lenne meghatározni.²

¹ Schweitzer Gábor: A magyar állam vallási semlegessége. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Alapfogalmak*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2019. 241–245.

² Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés Naplója. V. kötet. Budapest: 1998. 6121. (1990. január 24.). A javaslat betérjesztője Rózsa Edit volt, míg a kormányzat véleményét Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter képviselte.

Az állam világnézeti semlegességének elve ebből következően nem épült be szövegszerűen az 1990. évi IV. törvény rendelkezései közé. Az Alkotmánybíróság viszont több határozatában is rámutatott az állam világnézeti és vallási semlegességének alapelvére, megadva egyúttal a semlegesség alkotmányos tartalmát is. Átfogó jelleggel elsőként a 4/1993. (II. 12.) AB határozat rendelkező részében mondta ki a taláros testület, hogy az államnak „*vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie*”. A vallásszabadsághoz való jogból az államnak az a kötelessége származik, hogy az egyéni meggyőződés szabad kialakításának lehetőségét biztosítsa. Az állami iskola viszont nem lehet elkötelezett egyetlen vallás mellett sem. Az államnak ugyanakkor jogi lehetőséget kell biztosítani arra, hogy egyházi iskolák jöhessejenek létre, miközben az állam nem köteles ilyen iskolákat felállítani.

Ugyanebben az időszakban a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 4. § (4) bekezdése az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény kapcsán is rögzítette a vallási és világnézeti semlegesség iránti kötelezettséget: „*Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem. Az állami és a helyi önkormányzati iskola pedagógiai programjában biztosítani kell az ismeretek, a vallási, illetve világnézeti információk tárgyilagos és többoldalú közvetítését. Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programja, működése, tevékenysége és irányítása vallási és világnézeti tanítások igazságáról nem foglalhat állást, vallási és világnézeti kérdésekben semlegesnek kell maradnia.*”

Az állam vallási értelemben vett semlegességének alapelvét a 4/1993. (II. 12.) AB határozat az állam és az egyház elválasztásának alkotmányi szintű rendelkezéséből vezette le. „*Az állam vallási semlegességét kifejezetten előírja és garantálja az Alkotmány 60. § (3) bekezdése, amely szerint a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.*” Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint tehát az állam vallási értelemben vett semlegessége az állam és az egyház alkotmányos elválasztásának imperatívuszából vezethető le. Az állam és az egyház elválasztásából az Alkotmánybíróság további következtetéseket is levont:

- 1) az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen,
- 2) az állam nem azonosítja magát egyetlen egyházzal – továbbá vallás – tanításával sem,
- 3) az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében.

Az állam vallási értelemben vett semlegessége tehát feltételezi az állam és az egyház elválasztását, amiből következően az állam és az egyház elválasztása nélkül nem is beszélhetünk az állam vallási értelemben vett semlegességéről.

A semleges állam természetesen nem lehet passzív vagy közömbös az egyházak, vallási közösségek iránt, miként a társadalmat foglalkoztató, illetve érintő vallási jellegű kérdések iránt sem tanúsíthat érzéketlenséget. A semlegesség leginkább azt fejezi ki, hogy az állam az egyenlő bánásmód érvényesítése érdekében egyféle zsinórmértéket alkalmaz az egyházi, felekezeti, vallási közösségekkel szemben, nem fonódhat össze intézményesen a vallási tér szereplőivel, továbbá működése során nem azonosulhat vallási eszmékkel, illetve vallási tanításokkal.

Az állam vallási értelemben vett semlegessége az Alaptörvény megalkotásának időszakától értékelődött át. Mindenekelőtt az Alaptörvény, illetve a preambulum funkcióját betöltő Nemze-

ti hitvallás, valamint a normaszöveget követő posztambulumban vallási és világnézeti szempontból elkötelezett hívószavai jelzik a változás irányait. Az Alaptörvény a Himnuszról – idézőjelek nélkül – átvett felszólító mondatból indul: *Isten! Áldd meg a magyart!*³ Az Alaptörvény első mondata tehát, amint ezt a Csink Lóránt – Fröhlich Johanna szerzőpáros is megállapította, „vallási töltetű”.⁴

A Nemzeti hitvallás ugyanakkor nemcsak azt rögzítette, hogy Szent István király ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, „és hazánkat a keresztény Európa részévé tette”, hanem a kereszténység nemzetmegtartó szerepéről is elismeréssel nyilatkozott, mégpedig a kontextusból következően nemcsak a múlt, hanem a jelen vonatkozásában is: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.”

A posztambulumban az alkotmányozó hatalmukkal élő képviselők az Isten és ember előtti felelősségre hivatkozva utaltak arra, hogy megalkották Magyarország első egységes Alaptörvényét.

Az Istenre és a kereszténységre történő hivatkozás a vallási semlegességtől történő eltávolodás, illetve a transzcendencia melletti elköteleződés egyértelmű jeleként is értelmezhető. Nem önmagában az Istenre és a kereszténységre történő hivatkozás váltja ki a semlegesség elvétől történő eltávolodást, hanem a megfogalmazás egyoldalúsága, másként fogalmazva a kiegyensúlyottság hiánya váltja ki a vallási elkötelezettség érzetét. Még abban az esetben is, amikor az Alaptörvényben kimutatható keresztény értékek egyetemes erkölcsi vonatkozásaira helyeződik a hangsúly.⁵

A Nemzeti hitvallásban rögzített értékpreferenciák kapcsán utalt Jakab András arra a szempontra, hogy miután annak szövege kifejezetten keresztény jellegű, az „ateista állampolgárok” számára nem tesz gesztusokat.⁶ Ehhez hozzáfűzhetjük, hogy az ateisták mellett a nem keresztény hívek számára sem tett túlon túl sok gesztust az alkotmányozó hatalom.

A kereszténység nemzetmegtartó szerepének kiemelése, valamint az ország különböző vallási hagyományainak megbecsülése kapcsán Rixer Ádám arra hívta fel a figyelmet, hogy ez a megfogalmazás akár visszalépésnek is tekinthető a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény preambulumban foglaltakhoz képest: „Mi, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének tagjai, akik hiszünk abban, hogy Isten a történelem ura, s azok, akik a történelem menetét más forrásokból igyekszünk megérteni, hazánkért és a magyar nemzet egészéért (...) a következő törvényt alkotjuk...”⁷ Az idézett törvény preambuluma éppenséggel arra törekedett, hogy a megfogalmazás vallási és világnézeti tekintetben kiegyensúlyozott legyen.

³ A Nemzeti hitvallás Himnuszról átvett mondatának értelmezése kapcsán Majtényi Balázs azt a lehetőséget vetette fel, hogy az Alaptörvény szövegezői „a Himnuszról kölcsönzött felszólítást az ország jelmondatának szánták, s az az Alaptörvényben szimbolikus gesztusként nem az ország jelképei közé került.” Majtényi Balázs: „Vár állott, most köhalom”. Alaptörvény és irodalom. *Fundamentum*, 2011/4. szám. 101.

⁴ Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kísérletek az Alaptörvényről*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2012. 111.

⁵ Salamon László: Keresztény értékek a magyar Alaptörvényben. https://barankovics.hu/_f/honlapra/salamon_laszlo_eloadas.pdf (letöltés ideje: 2023. december 30.)

⁶ Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és következményei*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2011. 181.

⁷ Lásd Rixer Ádám: A vallás fogalmáról. *Jogelméleti Szemle*, 2011/4. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer48.html> (letöltés ideje: 2023. december 30.)

A vallási és világnézeti hívószavak és üzenetek kiegyensúlyozottsága jelenik viszont meg a Lengyel Köztársaság Alkotmányának preambulumban, amely az alkotmányozás alanyaként a hívók és nem hívők közösségét együttesen nevesíti: „*mi a lengyel nemzet – a Köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, akik hisznek Istenben mint az igazság, jószág és szépség forrásában, mindazokkal, akik nem osztoznak ebben a hitben, de tiszteletben tartják a más forrásokból táplálkozó egyetemes értékeket...*”. Ennek a körütekintő megfogalmazásnak az alapján egyetlen lengyel állampolgár – keresztény és nem keresztény, hívő és nem hívő – sem érezhette úgy, hogy vallási, világnézeti okok miatt az alkotmányozó hatalom látókörén kívül rekedt volna. Ezt a megoldást akár a hazai alkotmányozó hatalom is figyelembe vehette volna.

Miközben Magyarország Alaptörvénye fokozatosan eltávolodott a vallási semlegesség platformjától, az Alkotmánybíróság 2014-ben magáévá tette a 4/1993. (II. 12.) AB határozat semlegességi koncepcióját. A 27/2014. (VII. 23.) AB határozata ugyanis a következőket emelte ki az állam semlegességével összefüggésben: „*A vallási közösségek különvált működésének és önállóságának elvéből az következik, hogy az állam sem a vallási közösségekkel, sem valamelyik vallási közösséggel nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen vallási közösség tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be a vallási közösségek belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében.*” Ezzel az Alkotmánybíróság nemcsak a kontinuitást biztosította, hanem meg is erősítette a taláros testület korábbi álláspontját. A hétköznapi gyakorlat ugyanakkor már az Alaptörvény elfogadását megelőzően felülírta az intézményes összefonódás elkerülésére vonatkozó iránymutatást a Tábori Lelkeszi Szolgálat, valamint a Börtönlelkeszi Szolgálat felállításával. A Miniszterelnökség üldözött keresztények megsegítéséért és a Hungary Helps Program megvalósításáért felelős államtitkárságán 2020-ban átadott, ökumenikus szakrális térként funkcionáló római katolikus kápolna viszont az intézményes összefonódás mellett az állam vallási értelemben vett semlegességével sem egyeztethető össze.⁸

Az állami semlegesség problematikája az egyházak, vallási közösségek, felekezetek nyilvántartásba vételével összefüggő eljárás kapcsán is felmerül. Az államszocializmus idején érvényesülő – semlegesnek nyilvánvalóan nem tekinthető – kormányzati elismerést a rendszerváltás időszakában a megyei bíróság, illetve a Fővárosi Bíróság – azaz egy semleges hatalmi ág – általi nyilvántartásba vétel váltotta föl, amelynek részletes szabályait az 1990. évi IV. törvény állapította meg. A jogalkotó egyféle státuszt biztosított a vallási közösségek számára, miként ezt az 1990. évi IV. törvény 15. § (3) bekezdése is nyilvánvalóvá tette: „*Az egyházakat azonos jogok illetik és azonos kötelezettségek terhelik.*” Az egyszintű szabályozás az Alaptörvény megalkotásának időszakában változott többszintűvé.⁹ A vallási közösségek jogállására nézve jelenleg a 2018. évi CXXXII. törvény rendelkezései az irányadók. A jogalkotó a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségeket jogállásuk és jogosítványaik szerint négy kategóriába sorolta: 1) vallási

⁸ Lásd Felszentelték a Szent Istvánról elnevezett budapesti kápolnát. *Hirado.hu*, 2020. <https://hirado.hu/kulfold/kulpolitika/cikk/2020/03/07/felszenteltek-a-szent-istvanrol-elnevezett-budapesti-kapolnat> (letöltés ideje: 2023. december 30.)

⁹ Lásd Schweitzer Gábor: Az „egyházi” jogállás változásai Magyarországon 2010 és 2018 között. In: Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *A magyar jogrendszer rezilienciája 2010–2018*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – ORAC Kiadó Kft., 2022. 243–265.

egyesület, 2) nyilvántartása vett egyház, 3) bejegyzett egyház, valamint 4) bevett egyház. Ennek a négy szintű rendszernek a bevezetését azzal indokolta a jogalkotó, hogy „nem minden vallási közösségnek azonos a társadalmi támogatottsága, továbbá nem elég önmagában a jelen idejű aktuális támogatottságot nézni, hanem annak tartósságát is figyelembe kell venni akkor, amikor kategóriákat átlépve szélesítjük, vagy szűkítjük a szervezetek jogosítványait”.¹⁰ Noha a többszintű szabályozás bevezetése az egyszintű szabályozáshoz képest már önmagában is visszalépést jelent, a semlegesség szempontjából az elismerési eljárás külön kérdéseket vet fel. Amíg a hatályos rendelkezések szerint a bevett egyház elismerésére az Országgyűlés jogosult – ez a rendelkezés a 2011. évi CCVI. törvény óta irányadó –, addig a vallási egyesület, a nyilvántartásba vett egyház, valamint a bejegyzett egyház nyilvántartásba vétele a Fővárosi Törvényszék hatáskörébe tartozik. A bírói hatalmi ág a semlegesség tekintetében nem vet fel kérdéseket, ellenben az Országgyűlés bevett egyházat elismerő – nyilvánvalóan politikai szempontokat is mérlegelő – döntése nem tekinthető semlegesnek. A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága már a „Magyar Keresztény Mennonita Egyház és Mások kontra Magyarország” ügyben 2014-ben hozott ítéletének indokolásában rámutatott arra, hogy miután az egyházak elismerése a parlament, „egy, a politika által rendkívül meghatározott testület hatáskörébe tartozik”, ebből következően az egyházként történő elismerés vagy annak elutasítása „politikai eseményekhez vagy a politikai helyzethez kötődhet”. Ez pedig magában hordja a semlegesség követelményének figyelmen kívül hagyását és az önkényesség veszélyét. „Az a helyzet, amelyben a vallási közösség annak vannak kitéve, hogy a politikai pártoknak a számukra kedvező szavazataiért udvaroljanak, összeegyeztethetetlen az állammal szemben az érintett területen támasztott semlegességi követelménnyel.”¹¹

A többszintű rendszer bevezetését az Emberi Jogok Európai Bírósága önmagában nem tartotta az Emberi Jogok Európai Egyezményébe ütközőnek, mutatott rá Köbel Szilvia, amennyiben a vallási közösségek jogállás szerinti megkülönböztetése megfelel a semlegesség és a pártatlanság követelményeinek. A „Magyar Keresztény Mennonita Egyház és Mások kontra Magyarország” ügy idején a 2011. évi CCVI. törvény szerint a vallási közösségek kétféle státusza különült el egymástól: a bevett egyház, valamint az egyesületi formában működő vallási tevékenységet végző szervezet. Miután azonban a 2011. évi CCVI. törvény azt is előírta, hogy bizonyos állami támogatásokat csak a törvényi feltételeknek megfelelő bevett egyházak¹² kaphatnak meg, más vallási közösségek pedig nem, ezek a rendelkezések ellentétesek az Emberi Jogok Európai Egyezményével, mivel sértik a 11. cikk által biztosított egyesülési szabadságot a 9. cikk által védett vallásszabadsághoz való joggal összefüggésben. Tekintettel arra, hogy „a bevett egyházak és az ilyenek nem minősülő vallási közösségek közötti megkülönböztetés a kisebb vallási közösségekhez tartozó hívekre objektív és igazolható indok nélkül ró terhet, azaz nincs

¹⁰ Országgyűlési Napló 2018. évi őszi ülésszak, 2018. november 28. (45. szám). A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitája a lezárásig. Herczeg Tamás, a Fidesz képviselőcsoportja részéről. <https://bit.ly/3uI6FE4> (letöltés ideje: 2023. december 30.)

¹¹ Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v Hungary, Judgment of 8 April 2014, nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12, 56581/12, ECHR 2014-I. [102]

¹² A 2011. évi CCVI. törvény rendelkezései legalább százéves nemzetközi működést, vagy – ennek hiányában – legalább húszéves Magyarországi működést és a lakosság 0,1%-át elérő taglétszámot írtak elő.

ésszerű alapja az egyházi elismerés feltételeként az ilyen hosszú működési időtartam előírásának, ezért az sérti a semlegesség és pártatlanság követelményét”, emiatt viszont az Emberi Jogok Európai Egyezménye fentebb hivatkozott cikkeibe ütközik.¹³

A keresztény kultúra és az Alaptörvény

A keresztény kultúra két összefüggésben is előkerül az Alaptörvényben. Az R) cikk (4) bekezdését az Alaptörvény 2018-as hetedik módosítása iktatta be: „*Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége*. A XVI. cikk (1) bekezdésének hatályos szövegét pedig az Alaptörvény 2020-as kilencedik módosítása állapította meg: „(...) Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosság-hoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést”.

Az alkotmányozó meglepően kevés támpontot nyújtott a keresztény kultúra alkotmányos jelentését illetően.

Az R) cikk (4) bekezdéséhez fűzött indokolás lényegében adós maradt a keresztény kultúra alkotmányos jelentésének magyarázatával, miközben a hangsúlyokat a külső dimenziókra helyezte: „Európában jelenleg olyan folyamatok zajlanak, amelynek eredményeképpen Európa hagyományos kulturális arculata átalakulhat. Keresztény kultúra nélkül nincs Európa és nincs Magyarország. A keresztény kultúra olyan egyetemes érték, amelynek megőrzése kiemelten fontos, ezért szükséges az állam védelmező szerepének az Alaptörvény rendelkezései között történő szerepeltetése.”¹⁴ A keresztény kultúra alkotmányos tartalma jól érzékelhetően definiálatlan, miként az sem látható, hogy milyen konkrét formában valósítható meg Magyarország keresztény kultúrájának állami szervek általi védelme. A védelem fogalmilag a fenyegetettséget feltételezi, hívta fel a figyelmet Schanda Balázs a keresztény kultúra alkotmányos vonatkozásait is áttekintő tanulmányában. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy miközben a javaslatához fűzött indokolás az Európában zajló „nem nevesített folyamatokkal indokolta a kiegészítést”, az indokolás „nem határozza meg, hogy a népesség migrációs folyamatok nyomán megváltozó összetételében vagy a szekularizációban, a társadalom elvallástalanodásában, vagy esetleg más tényezőkben érhető tetten a földrész kulturális arculatának átalakulása, amellyel szembe kell szállni, és ezzel széles értelmezési teret hagy”.¹⁵

További kérdésként merülhet fel, hogy a vallási gyökerekkel rendelkező keresztény kultúra védelme milyen következményeket vonhat maga után a nem keresztény – akár vallásos, akár nem vallásos – kultúrkörben élő lakosság számára. Vajon az általuk képviselt kulturális értékek adandó esetben nem szorulnak oltalomra? Az indokolás ugyanis arra sem adott választ, hogy pontosan

¹³ Köbel Szilvia: Semleges állam, keresztény állam – Gondolatok aktuális alkotmányjogi kérdésekről az Alaptörvény 7. és 9. módosítása kapcsán. Jog – Állam – Politika, 2022/2. szám. 26–27.

¹⁴ Javaslat módosítási szándék megfogalmazásához a Törvényalkotási bizottság számára a Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/332. számú törvényjavaslatához https://www.parlament.hu/documents/129291/1630310/T332_1/e545dfa6-12e9-47ce-d6f3-101f48438f05 (letöltés ideje: 2023. december 30.)

¹⁵ Schanda Balázs: Vallásszabadság, közjó, keresztény kultúra. Szempontok új (rég) alapok kereséséhez. *Acta Humana*, 2020/3. szám. 176–177.

milyen folyamatokkal – esetleg támadásokkal – szemben szorul védelemre Magyarországon a keresztény kultúra. Azaz kivel, vagy mivel szemben kell megvédeni a keresztény kultúrát?

Magyarország nemzeti kultúráját, az itt élő lakosság kulturális értékeit és hagyományait természetesen nemcsak keresztény, hanem attól eltérő vallási és nem vallási háttérű hatások is alakították, illetve alakítják. Vajon nem tartoznak a nemzeti kultúrához a magyar nyelv sok évszázados múltra visszatekintő – török vagy jiddis nyelvből átkerülő – jövevényszavai? Vajon kitessekelhető a kortárs gasztronómiából a pita, a falafel, a thai csirke, avagy a flódni csak azért, mert az eredeti recept nem keresztény kultúrkörből származott? Vajon mindenki számára nyilvánvaló, hogy az „érti a csíziót” mondás egy zsidó vallási-rituális előírásig, az Ábrahám szövet-ségébe történő során alkalmazott circumcisióig vezethető vissza? Vajon nem részei a nemzeti kultúrának a „pogány” gyökerekig visszanyúló római, avagy az iszlám közvetítésével a középkori Európába, így Magyarországra is eljutó arab számok? Vajon nem védendők a kalendárium római – azaz ismételten „pogány” – eredetű hónap elnevezései? A nemzeti kultúra tehát szélesebb körű a keresztény kultúránál, amiből következően nem tehető egyenlőségjel a nemzeti kultúra és a keresztény kultúra közé.

Magyarország nemzeti kultúrája magától értetődően sokat merített a kereszténységből, még akkor is, ha a szakrális eredet napjainkban több vonatkozásban is laikus jelentést kapott vagy elhomályosult (lásd pl. keresztnév, újév), de a magyar nemzeti kultúra más forrásokból is gyarapodott és gyarapszik. Ha tehát bármilyen fenyegeti Magyarország nemzeti kultúráját, akkor annak teljes körű védelme tűnik indokoltnak.

Az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdésének hatályos szövegéhez fűzött tautologikus indoklás talán még a korábbiakban idézethez képest is kevesebb támpontot nyújtott a keresztény kultúra, illetve a keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelés alkotmányos jelentését illetően. „A Javaslat (...) biztosítja a gyermekek számára Magyarország alkotmányos identitásán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést, egyértelmű alapokat teremtve ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék valamennyi tagja Magyarország magyar identitását, szuverenitását, a kereszténység nemzetmegtartó szerepét megismerhesse és megóvhassa.”¹⁶ Ezen hiányosságon túlmenően a XVI. cikk (1) bekezdése kapcsán még további kérdések is felmerülhetnek. Vajon mennyiben szükséges Magyarországnak – a magyar államnak – kiemelten biztosítania a keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelést? A 4/1993 (II. 12.) AB határozat az állam és az egyház elválasztásával összefüggésben arra is rámutatott, hogy miközben az állami iskola egyetlen vallás mellett sem lehet elkötelezett, az államnak – noha nem köteles ilyen típusú iskola fenntartására – biztosítania kell az egyházi iskolák létrejöttének jogi lehetőségét. Ebben az értelemben tehát a magyar államnak magától értetődően jelenleg is biztosítania kell a vallási értelemben elkötelezett oktatási intézmények létrejöttének lehetőségét. Miként szintén magától értetődő módon továbbra is biztosítania kell a felekezetiileg semleges iskola létrejöttének feltételeit is. A keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelésben azonban az állam által fenntartott oktatási intézmények – a természetesen nemcsak a keresztény felekezetekre szorítkozó hittanoktatás lehetővé tételén kívül – már nem működhetnek közre. Ennek legalább két oka is van. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény – 2013. évi CXXXIII. tör-

¹⁶ T/13647. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításáról. <https://www.parlament.hu/irom41/13647/13647.pdf> (letöltés ideje: 2023. december 30.)

vény 139. § b) pontja által – 3. § (3) bekezdésének szövege kifejezetten előírja az állami és települési-önkormányzati nevelési-oktatási intézményekben a vallási, világnézeti információk sokoldalú, tárgyilagos közvetítését. Ebből következően nem lehet egyféle értékrend szerinti oktatási rendszert bevezetni az állami és települési-önkormányzati fenntartású nevelési-oktatási intézményekben. A másik ok pedig magában a szülőben rejlik, hiszen az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése arról rendelkezik, hogy a szülőknek van joguk megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést. Márpedig ez a jogosultság, illetve kötelezettség a kiskorú gyermek vallási, világnézeti nevelésére is vonatkozik. Az állami iskolát választó szülők egy része bizonyosan nem azért választotta ezt az iskolatípust, hogy gyermeke keresztény – vagy bármilyen más vallási alapú – kultúrára alapuló értékrend szerinti nevelésben részesüljön, hiszen máskülönben feltehetően vallási, világnézeti szempontból elkötelezett iskolába íratta volna be gyermekét.

Vajon keresztény ország-e Magyarország?

Magyarország szekularizált állam. Talán meglepőnek tűnik, de ezt a kijelentést a Magyarország Alaptörvényéről szóló törvényjavaslat részletes indokolása rögzítette 2011. március 14-én, miközben az indokolás nemcsak a szekularizált államra, hanem az állam világnézeti semlegességére is hivatkozott: „A Javaslat rögzíti azt, hogy mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ehhez kapcsolódóan fogalmazza meg a Javaslat az állam és az egyház különállásának elvét, amely amellet, hogy a szekularizált állam működésének egyik alapelve, a vallásszabadság egyik garanciájának is tekinthető. A Javaslat azonban kifejezésre juttatja azt is, hogy az állam világnézeti semlegessége nem jelent egyúttal társadalmi közömbösséget is, hanem a társadalmilag közösségi célok érdekében az állam együttműködik az egyházakkal.”¹⁷ Nyilvánvalónak tűnik, hogy egyetlen önmagát szekularizáltnak vagy semlegesnek tekintő állam sem kötelezheti el magát vallási szempontból determinált világnézet mellett.

Az állam világnézeti semlegességének alapelvét a továbbiakban a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény mai is irányadó preambuluma ugyancsak rögzítette.

A napjainkra kialakult helyzet mindazonáltal paradoxnak tűnhet, hiszen az Alaptörvény szellemisége – különösen az Alaptörvény hetedik és kilencedik módosítása óta – egyáltalán nem azonosítható a szekularizált állam, illetve a világnézetileg semleges állam ideájával. Az Alaptörvény ugyanis eltávolodott a vallási és világnézeti semlegesség rendszerváltás időszakában elfogadott – alkotmánybírói határozatok által 2010 előtt és 2010 után egyaránt aláírt – ideájától.

A politikai közbeszédben ugyanakkor az utóbbi időben mind gyakrabban hallható az a kijelentés, miszerint Magyarország keresztény ország. Vajon miként értelmezhető ez a megállapítás? Mennyiben tekinthető keresztény államnak Magyarország? Három lehetséges szempont alapján igyekszem választ adni erre a kérdésre.

¹⁷ T/2627. Magyarország Alaptörvénye (2011. március 14.). <https://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> (letöltés ideje: 2023. december 30.)

A politikai kontextust elvetném, mert a politikai értelemben vett kereszténységhez a 19. század utolsó évtizedeitől a második világháború végéig terjedő időszakban kirekesztő törekvések is rárakódtak, így ez az értelmezési keret mára teljességgel vállalhatatlan lenne.¹⁸

Kulturális értelemben sem tűnne szerencsésnek, ha Magyarország keresztény államként identifikálná önmagát a társadalom egy részének keresztény vagy zsidó-keresztény kulturális beágyazottsága, hagyományai és értékei dacára sem, hiszen az Alaptörvény Nemzeti hitvallása által is nevesített nemzeti kultúrának – miként ezt a korábbiakban érzékeltetni is kívántam – a keresztény kultúra mellett további forrásvidékei is voltak, illetve vannak.

Mennyiben tűnik akkor helytállónak – harmadik lehetőségként – vallási értelemben a keresztény Magyarország kifejezés? Ennek megválaszolásához mindenekelőtt a népszámlálási adatok, továbbá a társadalom vallásosságát felmérő vallástudományi, illetve vallásszociológiai kutatások eredményei nyújthatnak támpontokat.

A legutóbbi, 2022-es népszámlálás során a Központi Statisztikai Hivatal a „Mi a vallása, felekezete?” kérdést tette fel a népszámlálási íven. Erre a szenzitív adatra irányuló kérdésre – a korábbi népszámlálásokhoz hasonlóan – természetesen nem kötelező a válaszadás. Az összlakosság 40%-a (3,84 millió fő) nem is kívánt élni a válaszadás lehetőségével, míg az összlakosság 16,1%-a (1,55 millió fő) azt a választ adta, hogy semmiféle vallási, felekezeti kötődése sincs. A magyar társadalom összességében 56,1%-a esetében tehát egyrészről nincsenek, másrészről viszont nem állnak rendelkezésre érdemi információk a vallási, felekezeti affiliációt illetően.¹⁹

Az összevetés kedvéért vessünk egy pillantást a 2011. évi népszámlálás adataira is. Akkor azt a kérdést tette fel a Központi Statisztikai Hivatal, hogy a lakosság mely vallási közösséghez, illetve felekezethez tartozónak érzi magát. A megkérdezettek 18,2%-a nem tartozott egyetlen vallási közösséghez, illetve felekezethez sem, további 27,2%-a viszont nem válaszolt erre a kérdésre. Összességében tehát 2011-ben a magyar társadalom 45,4%-a esetében nem álltak rendelkezésre érdemi információk a vallási, felekezeti kötődést illetően.²⁰

A 2022-es, illetve a 2011-es népszámlálás eredményei alapján úgy tűnik – bár a kérdésfeltevés nem volt azonos –, hogy nem igazán beszélhetünk vallási, felekezeti, egyházi értelemben mélyen elkötelezett magyar társadalomról, ebből következően keresztény Magyarországról sem.

A vallási, felekezeti kötődés tényéből önmagában természetesen még nem vonhatunk le következtetéseket a vallásosság intenzitására nézve. A magyar társadalom vallásosságát elsősorban a vallástudományi, illetve vallásszociológiai kutatások vizsgálták. Egy igen széleskörű – ötvenezernél megkérdezettet meghaladó – mintavétel alapján lefolytatott kérdőíves felmérés vizsgálta 2017-ben a magyar társadalom vallásosságát, illetve annak intenzitását. A megkérdezettek a néhai Tomka Miklós vallásszociológus által korábban kidolgozott ötfokozatú skála alapján válaszolhattak a vallásosságuk intenzitására irányuló kérdésre:

- 1) vallásos vagyok, az egyházam tanítását követem,
- 2) vallásos vagyok a magam módján,
- 3) nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem,

¹⁸ Gergely Jenő: A „keresztény-nemzeti” ideológia. *Társadalmi Szemle*, 1986/2. szám. 81–93.

¹⁹ Az adatokat lásd Magyarország vallási megoszlása a népszámlálás adatai alapján. www.oekonomus.hu/oeocofocus/magyarorszag-vallasi-megoszlasa-a-nepszamlalas-adatai-alapjan/ (letöltés ideje: 2023. december 30.)

²⁰ 2011. évi népszámlálás. 10. Vallás, felekezet. Összeállította: Csordás Gábor. Budapest: KSH, 2014. 27.

- 4) nem vagyok vallásos,
- 5) nem tudja, nem válaszol.

A megkérdezettek 15,7%-a egyházasan vallásosnak, 51,9%-a pedig a maga módján tartotta önmagát vallásosnak, míg a válaszadók 27,1%-a egyáltalán nem tartotta magát vallásosnak. Ezek az adatok nagyságrendileg megegyeztek a korábbi években folytatott hasonló kutatások eredményeivel.²¹ Az egyházas – azaz normatív – értelemben vallásos lakosság relatíve alacsony, ugyanakkor a vallási élmény individuális jellegét jelző maguk módján vallásos lakosság magas aránya egyaránt üzenetértékű lehet az érintett egyházak, vallási közösségek, de még az állam számára is. A saját mércéjük szerint vallásosak feltehetően nem mindenben felelnek meg felekezetük, illetve egyházuk vallásos hívekkel szemben támasztott normatív jellegű elvárásainak, hiszen a transzcendenciához fűződő viszonyt saját belátásuk, illetve meggyőződésük szerint alakították ki. Ezekre a jelzés értékű adatokra is figyelemmel sem beszélhetünk jelen pillanatban megalapozottan egyházi értelemben mélyen elkötelezett Magyarországról, illetve magyar társadalomról.

Összegzés

Az Alaptörvény preambuluma és normaszövege az elfogadás óta folyamatában, ám ellentmondásosan írta felül a vallási tartalmú üzenetek beépítésével az 1989/1990-es közjogi rendszerváltás óta az állam vallási és világnézeti értelemben vett semlegességére irányuló közjogi és alkotmányértelmezési törekvéseket. Tette mindezt annak ellenére, hogy maga az alkotmányozó hatalom 2011-ben szekulárisnak tekintette a magyar államot. A jelek szerint a jogalkotói – jogpolitikai – szándék a vallási, világnézeti szempontból elkötelezett állam ideáját preferálta. Úgy tűnik viszont, hogy a magyar társadalom tekintélyes része szekuláris, illetve „hallgat” vallási affiliációját illetően, továbbá kétségesnek tűnik fogékonysága az Alaptörvény meglehetősen egyoldalú vallási hívószavait és üzeneteit illetően. Ezzel a szociológiai háttérrel, továbbá a rendszerváltás időszakának törekvéseivel viszont az egyházak, felekezetek, vallási közösségek egyenjogúságát közjogi szempontból biztosító semleges állam koncepciója lenne továbbra is kompatibilis.

²¹ Gyorgyovich Miklós – Kollár Dávid: A vallásosság legfontosabb számai Magyarországon. In: Gyorgyovich Miklós (szerk.): *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: Századvég Kiadó, 2020. 50–51.